

composition. Essays, excerpts, and translations. Arranged and adopted by Lane Cooper. – New York, The Macmillan Company. – 1930. – 459p.

ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА

*Ніна Бернадська,
д. філол. наук, проф.*

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК ІЗ ВСТУПУ ДО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: ЧИ КІЛЬКІСТЬ ПЕРЕРОСЛА В ЯКІСТЬ?

У статті запропоновано огляд підручників і навчальних посібників зі вступу до літературознавства, їх відповідності програмі, змісту дисципліни, концептуальним засадам цієї дисципліни.

Ключові слова: літературознавство, викладання, вища школа.

В статье предлагается обзор учебников и учебных пособий по введению в литературоведение, их соответствию программе, содержанию дисциплины, концептуальным положениям этой дисциплины.

Ключевые слова: литературоведение, преподавание, высшая школа.

This article presents a review of textbooks and teaching aids for entry into the literature, their compliance program, maintenance of discipline, the conceptual foundations of the discipline.

Keywords: literature, teaching, high school.

У викладацькому середовищі побутує такий жарт: незалежно від погоди, кліматичних і політичних катаклізмів, навчальний процес у вищій школі триває, коли є а) студенти, б) викладач, в) аудиторія. Якщо говорити серйозно, то ця тріада, безумовно, важлива, однак процес засвоєння знань передбачає ще один складник – підручник або навчальний посібник із виучуваної дисципліни. Якщо в 90-х роках відчувалася гостра потреба в такій літературі, то сьогодні викладач зі вступу до літературознавства може рекомендувати цілу низку книг. Хронологічно першим став підручник А.Ткаченка «Мистецтво слова (Вступ до літературознавства)», який витримав кілька видань (1998, 2003), а далі, як з рогу достатку посипались книги М.Моклиці («Основи літературознавства». – Луцьк,2002), В.Пахаренка «Основи теорії літератури» (видані у Києві в 2007 і 2009 роках), його ж «Українська поетика», яка перевидавалася тричі, востаннє – у 2009 році, І.Безпечного («Теорія літератури». – К.,2009; цей підручник уперше опублікований в Торонто 1984 року), В.Іванишина «Нариси з теорії літератури» (цей навчальний посібник з'явився у 2010 році одночасно в дрогобицькому й київському видавництвах). Своєрідним рекордсменом тут виступає видання О.Галича, В.Назарця, Є.Васильєва, яке під назвою «Загальне літературознавство» спочатку вийшло в світ у Рівному 1997 року, а потім з 2001 до 2008 року перевидавалося чотири рази у київському видавництві, перейменувавшись на «Теорію літератури». У 2010 році О.Галич уже одноосібно видає підручник зі вступу у Луганську. І, нарешті, у 2011 році з'явилися друком три книги – М.Моклиці у Луцьку («Вступ до

літературознавства»), П.Білоуса (теж вступ) та Н.Ференц «Основи літературознавства» у київських видавництвах «Академія» та «Знання».

Як колишня студентка, котра користувалася лише одним підручником рідною мовою, усім відомим підручником П.Волинського, можу лише позаздрити сучасним студентам, які інтелектуально втішаються від спілкування з різними авторами і їхніми книгами, з різноманітним підходом щодо викладу матеріалу, багатством ілюстративної інформації, які часто взаємодоповнюють, розширюють, поглиблюють літературознавчі горизонти майбутнього філолога, змушують його думати, дискутувати, шукати істину. Як викладач теорії літератури з багаторічним стажем, хочу поспівчувати своїм студентам, особливо тим, хто ретельно і вдумливо навчається, бо їм – сьогоднішнім першокурсникам – вкрай необхідний «штурман» (чи лоцман?), щоб прокласти правильний маршрут в океані навчальної інформації. Простіше кажучи, перед студентом постає питання абсолютно приземлене, навіть банальне – за яким підручником підготуватися до екзамену, щоб скласти його успішно. А перед викладачем завдання теж непросте – прийняти той іспит, не перетворюючи його на з'ясування, що правильно, а що не зовсім коректно, м'яко кажучи, сформульовано в тому чи іншому підручнику (скажімо, доводиться дискутувати зі студентами щодо проявів класицизму в українській літературі, але, на мій погляд, така полеміка виправдана, бо вона вчить мислити, аналізувати, зокрема відштовхуючись від шкільного визначення «Енеїди» як реалістичної бурлескно-трагедійної поеми до судження про деякі тенденції класицизму у ній, залучаючи спостереження Д.Чижевського, що створює жваву атмосферу обговорення і суперечок на семінарських заняттях).

Отож, перефразовуючи російського поета, я за тезу «більше підручників хороших і різних», однак не можу не поділитися своїми міркуваннями щодо проблем сучасного українського підручника зі вступу до літературознавства, яких, на мій погляд, кілька.

По-перше, структурування підручника/навчального посібника. Як відомо, вишівський курс із вступу складається із трьох розділів – література як вид мистецтва, художній твір, літературний процес, тобто доміанти чітко визначені. Тому виникає закономірне питання: якою мірою сучасний підручник/навчальний посібник відповідає змісту нормативної професійно-профільованої дисципліни? Ця відповідність дотримується, водночас більшість авторів розширює рамки курсу, відтак – пропонованого для вивчення матеріалу. Зокрема, у навчальному посібнику М.Моклиці (видання 2011 року) вміщено підрозділи «Психологія творчості», «Ієрархічність літератури», а також теми в межах факультативу: «Міф і архетип як терміни сучасного літературознавства», «Романтизм і реалізм як бінарна опозиція культури», в А.Ткаченка – «Кіносценарій як межисистемне явище». Безперечно, такі авторські підходи можна лише вітати, бо вони вводять студента у ширше коло літературознавчих проблем (а якщо нагадати, що такі вставки ґрунтуються переважно на матеріалі, який є предметом наукових зацікавлень самого автора, то написані вони блискуче). Водночас практично у всіх підручниках/навчальних посібниках (за винятком підручника А.Ткаченка) є

розділи, присвячені й історії літературознавства, й науковим школам, що, на мій погляд, не завжди виправдано, адже п'ятикурсникам викладається теорія літератури, яка й передбачає знайомство із цими темами. Якщо йти за авторами сучасних підручників/навчальних посібників, то і на першому курсі бакалаврату, і на першому магістратури викладається один і той же матеріал, але ж вступ до літературознавства (основи літературознавства) передбачають таке двоєдине завдання: актуалізацію шкільних знань з теорії літератури і їх поглиблення з метою розуміння й ефективного вивчення філологічних дисциплін літературознавчого циклу протягом наступних років. Сьогодні, на мій погляд, назріло питання про визначення змісту цих дисциплін, принаймні, на рівні підручників/навчальних посібників, бо він дуже «розмитий», а, головне, повторюваний. Тому ми, пропагуючи високий статус магістратури, насправді знижуємо його, оскільки навчальний матеріал, засвоєний на першому курсі, лише повторюється на п'ятому. Традиційно курс теорії літератури передбачав вивчення теоретико-літературних понять в синхронії і діахронії, тому особлива увагу зверталась на історичну поетику, історіографію науки про літературу, зокрема на проблеми становлення, етапи розвитку літературознавства, літературних шкіл, напрямів, методологій, а в курсі зі вступу до літературознавства подавався загальний огляд основних здобутків науки про літературу від давнини до сучасності. У сучасних підручниках зі вступу одна третя матеріалу належить курсу теорії літератури (Н.Ференц, О.Галич) – це розділи «Історія розвитку теоретико-літературної думки», «Основні напрями зарубіжного літературознавства XIX-XX століть», «Новітні напрями і течії у літературознавстві», «Історія українського літературознавства» (до речі, у плані підготовки магістрів існує окрема дисципліна з такою ж назвою, розрахована на 34 години). Матеріал цей надзвичайно сконденсований, щільно інформативний, величезний за обсягом, тому часто-густо поданий конспективно, як, наприклад, питання про теоретико-літературну думку бароко у підручнику Н.Ференц, де в двох невеликих абзацах лише названо основні праці Джованні П.Капріо, Франческо Патриці, Лоренцо Верніні, Б.Грасіана й Е.Тезауро із зазначенням їх національності, років життя [1, 22]. До речі, в одній із рецензій про це також згадується: «Деякі проблеми... варто вивчати в курсі теорії літератури. Наприклад, у М.Моклиці це параграф 4.1. «З історії науки», у П.Білоуса – 1.2. «З історії літературознавства», адже до сприйняття поданого у них матеріалу студенти-першокурсники ще не готові. Його краще вивчати пізніше, коли позаду в них будуть курси історії української літератури, історії зарубіжної літератури, спецкурси та спецсемінари тощо» [2, 113].

На мій погляд, недоцільно включати в курс із теорії літератури розділи «Мова художнього твору», «Основи віршування», адже після знайомства з ними на першому курсі студенти ці теми поглиблюють під час вивчення дисциплін історико-літературного спрямування, а також відповідних спецкурсів і спецсемінарів.

За цим усім втрачається системність і послідовність у здобутті літературознавчих знань, глибина осягнення предмету, його термінологічного

апарату. Наприклад, у навчальному посібнику П.Білоуса пропонується цілий розділ про літературну творчість і варіанти її тлумачення обсягом у 36 сторінок, у той час як важливий розділ «Літературні роди і жанри» значно коротший, а це ж своєрідний генологічний фундамент, який годі переоцінити для всіх літературознавчих дисциплін від першого до останнього курсу. Не заперечую, що міркування про творчість як засіб самовираження, пізнання й самопізнання, змагання, насолоди тощо цікаві, проте це матеріал, екстрапольований у курс теорії літератури. Водночас деякі твердження автора не витримують критики, вірніше, викликають подив не те що у студента, а й у викладача. Скажімо, трактування творчості як волі до влади, котре нагадує мікс думок та імен, у якому нелегко зорієнтуватися. А деякі твердження навіть лякають: «Художнє слово засвідчує вибір письменником засобу здійснювати свою волю над іншими. Особливо яскраво виявляється воля до влади у творах з потужною тенденційністю («ідейністю»). Такими є біблійні тексти, витвори середньовічної літератури, епохи Просвітництва та реалізму» [3, 219]. Далі згадується Т.Шевченко, сатиричні поеми якого засуджують суспільні порядки, рабство. І – висновок: «Поет не прагне влади державної, але має гостре відчуття влади Слова над людиною, власного Слова, що виджерелює з його волі до влади, яка з малих літ витіснялася зі свідомості» [3, 219]. Мені здається, це якийсь украй спрощений психоаналіз, який лише заплутує вчорашнього школяра, котрий, читаючи навчальний посібник, пригадає Шевченкові незабутні пейзажні замальовки. Крім того, допитливий студент може пригадати ліричний цикл Т.Шевченка «Доля», «Муза», «Слава», основний мотив якого – самоусвідомлення поетом своєї творчості, яка для нього – і покликання, й доля, і слава, а ще – і «порадонька свята», і «зоря», і «дума пречиста», і «старенька сестра Аполлона». Ось де справжній Т.Шевченко, а коли автор навчального посібника використовує приклади з його творчості для ілюстрації своїх тверджень, то необхідно робити це фахово, з детальним коментарем, адже вступ до літературознавства – пропедевтичний курс, який готує студента (вчорашнього школяра) до сприйняття теорії літератури. Власне, чому ж в контексті творчості до влади не говорити про соцреалістичний канон, про спрощене трактування понять ідейності, про те, що й у межах цього жорсткого канону існував опір йому ж самому.

Отож, постає ще одна проблема – проблема розрізнення «жанру» навчальної книги. Чіткої відповіді на це питання знайти неможливо, а це зумовлює своєрідну самодіяльність у підходах до створення підручника / навчального посібника. І, найперше, це стосується суб'єктивності в осмисленні пропонованих тем, які нібито і передбачені програмою, але насправді трактуються так, що грішне змішується із праведним, або ж ілюстративний матеріал добирається довільно. Скажімо, у навчальному посібнику П.Білоуса переважають приклади з давньої української літератури, часто вони вдалі й доречні, але ж мета навчальної книги, висвітлюючи певне явище чи факт літературного життя, показати динаміку й історичний розвиток художньої словесності, її вершинні здобутки від давнини до сьогодні. Нагадаю, що на філологічному семінарі-2007 пролунала слухна думка О.Астаф'єва, який

зауважив: «Будь-який сучасний підручник з теорії літератури, по суті, інвентаризує й систематизує канони та інновації – естетичні й літературознавчі закони й категорії, переглядає старі, «канонізує» нові, створюючи термінологічну картотеку ХХ-ХХІ ст. І тут важливо уникнути еkleктики, досягти того, щоб текст підручника відповідав критеріям внутрішньої зв'язності (когерентності), цілісності і завершеності, чітко репрезентував концепцію автора – і через структуру заголовків і підзаголовків, і через логічну послідовність частин, і через змістове наповнення розділів» [4].

Інший приклад: П.Білоус трактує бароко, класицизм, сентименталізм, романтизм і реалізм як типи творчості, а модернізм і постмодернізм зараховує до стильових різновидів, розчерком пера відмінюючи поняття напрям і течія. Зокрема, зазначає: «Оскільки слово «течія» є радше образним означенням, а не терміном, резонно замінити його словом «різновид», що відповідає структурним особливостям літературного процесу і входить до наукової термінологічної системи» [3, 276]. Нехай так, але на наступних сторінках навчального посібника раптом модернізм – нагадаю – стильовий різновид – дрібниться ще на дрібніші (даруйте тавтологію, але так у автора) стильові різновиди, як символізм, неоромантизм тощо. А ще далі постмодернізм – уже не стильовий різновид, а – цитую: «Це не так стиль, як безперервний процес одночасного розладу та перетворення в межах безлічі мистецьких, культурних та інтелектуальних традицій. Цілісність, логічна визначеність, певна система критеріїв та естетичних цінностей – не його ознаки, оскільки постмодерн – те, що нині триває. Тому сучасний літературний критик перебуває всередині процесу і не має змоги повністю оцінити ситуацію, йому під силу тільки вловити певні тенденції та окреслити більш-менш сформовані явища» [3, 293]. Цей авторський пасаж мало того, що наснажений смаковими оцінками, а не об'єктивністю, ще й не враховує такого: більше десятиліття тому дослідники чітко ствердили так звану «східноєвропейську» версію постмодернізму, і вона зовсім не залежить від того, де знаходиться критик чи вчений. Та й на філологічному семінарі-2011 пролунала надзвичайно цікава думка Я.Поліщука про закінчення епохи постмодернізму, його зміну новим напрямом – автентизмом [5, 11].

Загалом П.Білоус любить епатувати не лише студента, а й викладача. Так, міркуючи про закономірності та парадокси літературного буття (саме так озаглавлено один із розділів), автор уводить до нього параграф «Художнє вдосконалення». Напрошується думка – кого? письменника? чого? літературного твору? літературного процесу? А, виявляється, йдеться про «збагачення художньої свідомості людства» [3, 300]. І, як сказали б математики, доказова база тут така: «Кожна епоха дає своїх великих письменників, а пізніші періоди не завжди художньо вищі за попередні. Поставивши в один ряд геніїв: Гомера, Данте, Шекспіра, Пушкіна, Шевченка, – неможливо побачити хронологічно наростаючої переваги.

І все ж, якщо кинути погляд на історію літератури загалом (чи національної зокрема), можна зауважити постійне оновлення тематики, проблематики, удосконалення жанрових форм, стилю, засобів образотворення,

що пояснюється нагромадженням літературного досвіду, який стає основою нових художніх пошуків» [3, 299-300]. У перекладі на загальновідому мову літературознавчих термінів і понять це розшифровується так: літературний процес певної країни та епохи визначається засвоєнням попередньої естетичної традиції і новаторських пошуків художників слова.

Загалом у навчальному посібнику П.Білоуса ніби все правильно, і водночас кожна висловлена думка якась напівправдива, неістинна. Судіть самі: перший абзац цієї книги звучить так: «Літературознавство належить до однієї з найдавніших сфер наукового осмислення і пізнання культурного світу...» [3, 7], але ж як наука воно оформилося на початку ХІХ століття, а до того існувало в царині естетики, філософії. Ще одна, правда, завелика цитата, але вона дуже промовиста: «Залежно від читацької публіки, критики і теоретиків літератури в різні історичні періоди складається ієрархія (розташування в певному порядку) жанрів. В античні часи розрізняли «високі» та «низькі» жанри: до «високих» належала трагедія, до «низьких» – комедія; у Середні віки до «високих» жанрів зараховували житія, патерики, богословські трактати, до «низьких» – апокрифи, пародії, «побрехеньки-єресі»; у Нові часи високо цінували роман, а до «низьких» жанрів відносили «бульварну» літературу, «циганський» романс. Нині серед жанрових лідерів – проза «поточку свідомості», рефлексійна, зорова поезія, психологічна новела, детектив, фентезі» [3, 158]. Як кажуть у народі, що не слово – то й неправда. Бо... воно ніби й по-науковому, кругленько так написано, але кожне речення вимагає коментаря: і про нібито «низький» жанр античної комедії; і загалом не про ієрархію жанрів, а про ієрархію літературних репутацій, і про класицизм, у якому справді існував поділ на жанри, і про заперечення жанру постмодерністами тощо.

У зв'язку із усім окресленим колом питань хочеться зачепити ще одну, вкрай дражливу тему – зовнішнього рецензування. Не секрет, що сьогодні сам автор пише критичні відгуки (які не є критичними у справжньому сенсі цього слова) на свій текст, то ж справжнє глибоке прочитання, погляд збоку колеґ-літературознавців, колеґ-викладачів відсутній, і ця драматична відсутність фахового рецензування породжує численні недочоти у підручниках / навчальних посібниках. Повернення інституту справжнього рецензування – це не каральний захід, а спроба допомогти авторові побачити його власний текст збоку, бо ж він сам так уже з ним зріднився, що якихось посутніх речей навіть може не помічати. А це тягне за себе й елементарні фактичні помилки. У навчальному посібнику П.Білоуса їх чимало: Пісони – з малої літери, нідерландський культуролоґ, автор «Homo Ludens» – то Гейзінґ, то Гейзінґа, творцями епічної драми в літературі проголошено Л.Курбаса, В.Мейерхольда [3, 135]. Це окремі огріхи, які легко виправляються. А є й інші, більш суттєві. Якщо викладач зі вступу рекомендує студентам ознайомитись із працею М.Бахтіна «Епос і роман», то з допомогою П.Білоуса можна влаштувати в аудиторії диспут на тему: «Роман – жанр канонічний чи ні?». Й епіграфом до нього стануть такі рядки з навчального посібника: «...жанр новочасного роману почав формуватися у ХІІ-ХІІІ ст. («лицарський роман»), а утвердився (канонізувався) лише у ХІХ ст. у реалістичній літературі. Протягом ХХ ст.

роман відійшов від канону...» [3, 137]. Допитливий студент також буде здивований, коли прочитає про те, що мемуари належать до оповідних форм малої прози (загалом сьогодні літературознавці відходять від визначення жанрів завдяки обсягу – більше-менше), а традиційний ряд сучасних ліричних жанрів – це, зокрема, ода, панегірик, епіталама, епістола, епіграма, пастораль, псалом. Коли, як приклади, автор наводить «Оду музиці» Б.Олійника, «Псалом 16» Л.Костенко, «Величальну молоді для молодого» М.Вінграновського, то означає їх як жанри модифіковані. Проте шлях модифікації і трансформації жанрів, запропонований П.Білоусом, вимагає ретельного коментаря. Як і підсумок цього інформаційного блоку: «Чимало сучасних ліричних творів не має чітких жанрових ознак, тому до них застосовують загальну назву – ліричний вірш» [3, 143]. Як кажуть, усе догори дригом, оскільки ліричний вірш – найпоширеніший жанр, а всі інші його різновиди, справді, зустрічаються, але, безперечно, сучасна ода дуже далека від її класицистичної посестри.

У розділі про літературознавство як науку шановний автор зауважує: «Судження про літературу передбачає індивідуальність її розуміння, виражати його потрібно відповідною «літературознавчою мовою», що має певні стійкі поняття, правила їх уживання тощо» [3, 8]. З «індивідуальністю розуміння» в автора все гаразд, як бачимо, а от щодо стійких понять і правил їх уживання, то... Судіть самі. Художні тропи означені як своєрідні механізми [3, 64] (чому не традиційно – художні засоби?), а хронотоп – художня одиниця (це щось нове, а про М.Бахтіна, котрий запозичив це поняття з природничих наук і адаптував до літературознавчих потреб – ані згадки). Автор раптом заявляє, що «багато в чому лірика співмірна з поняттям «поезія». А в чому ж вона не співмірна? Та й це питання досконально обґрунтовано А.Ткаченком у розділі «Проблеми генології» [6, 56-68]. І з подібних різночитань, напівістинних, а той хибних тверджень зітканий увесь навчальний посібник.

Продовжуючи думку про важливість рецензування, хочу зазначити, що й відгуки на книги, які уже побачили світ, створюються за принципом «кукушка хвалит петуха, за то, что хвалит он кукушку...». Скажімо, рецензент N, сам автор одного з навчальних посібників зі вступу до літературознавства, схвально оцінює напрацювання своїх колег, М.Моклиці та П.Білоуса, й про себе не забуває, але тільки порівнює структуру посібників, а не аналізує їх зміст. Зокрема зазначає, що лише у навчальному посібнику П.Білоуса говориться про концепти творчості, про «художній талант, народження творчого задуму, творче натхнення, роботу письменника над твором. В інших авторів подібного розділу немає» [2, 113]. Справді, немає, бо лише у П.Білоуса можна прочитати таке: «У процесі творчої роботи, коли необхідні концентрація уваги, свіжість думки, пам'яті, корисним видається все, що може їх активізувати. Наприклад, Фрідріх Шиллер, працюючи, тримав ноги у холодній воді. Марсель Пруст нюхав міцні парфуми, а Єнс Якобсен – гіацинти. Генрік Ібсен, не цураючись під час роботи чарки, рвав непотрібні папери та газети. Жан-Жак Руссо змушував інтенсивніше працювати свою думку, виставивши на сонце непокриту голову. Джон Мільтон диктував твори, лежачи на низькому диванчику й опустивши голову майже до підлоги» [3, 249]. Коментарі, як

кажуть, зайві. На тлі тих недоречностей, які спостережені у навчальному посібнику, залишається порадіти за його автора, який так чітко сформулював думку про роботу письменника над твором, муки творчості.

Сьогодні помітна тенденція і до так званого «творчого запозичення», коли думки, наприклад, із «Мистецтва слова» А.Ткаченка чи «Історії українського літературознавства» М.Наєнка плавно перетікають в інші посібники, часто без посилань на авторство, в кращому разі – у загальному списку літератури.

Насамкінець, шановні колеги, хочу зазначити, що мій виступ народжений небайдужістю до літературної освіти й освіти загалом, суспільний статус якої різко падає. І починається це ще зі шкільної лави. Скільки вже говорилося про програму з української літератури, яка не зовсім приваблює сучасну дитину, про підручники, які не завжди фахово написані. Не можу не згадати один приклад: «...розповідна манера в творі змінюється, коли після вбивства Михайла обмежується кут зору персонажів, а Сава та Рахіра змальовуються за допомогою зовнішньої фокалізації. Наратор не повідомляє про хід думок Сави і Рахіри, що дозволяє підсилити інтерес читача до сюжетних перипетій. До кінця твору читач так і не знайшов переконливого підтвердження провини Сави, адже розповідач не застосував внутрішньої фокалізації, тому його думки залишаються загадкою» [7, 218]. А це вже цитати зі шкільного підручника з української літератури для 10 класу. Отака «фокалізація» і вбиває бажання школяра осягати світ художньої словесності, як і деякі навчальні посібники спрощеними концепціями не можуть допомогти студентам вивчити основи теорії літератури. Подібні процеси, напевно, сумне знамення часу, проте викладач може рекомендувати студенту виважені, ґрунтовні праці – підручник А.Ткаченка, надзвичайно інформативний, чітко продуманий і структурований, з прекрасними ілюстраціями, дібраними фахово, з тонким відчуттям слова, його переливів, відтінків, його підтексту і таїни; це і навчальний посібник М.Моклиці, написаний більш стисло, більш академічно, це й підручник О.Галича, який найповніше відповідає програмі дисципліни, чітко структурований, доступно написаний, а для сучасних студентів – це, здається, визначальна ознака. Отож, кількість справді переростає у якість, але й треба пам'ятати про те, що навіть ложка дьогтю може зіпсувати бочку меду, або варто згадати влучний діагноз А.Ткаченка (до речі, вербалізований також на філологічному семінарі-2011) про «симптоми паралітературознавства».

1. *Ференц Н.* Основи літературознавства: підручник / Н.С.Ференц. – К.:Знання,2011. – 431с. – (Вища освіта ХХІ століття). 2.*Галич Олександр.* Вступ до літературознавства: нові видання // Слово і Час. – 2012. – №5. – С.112-113. 3. *Білоус П. В.* Вступ до літературознавства: навч. посібник / П.В.Білоус. – К.: ВЦ «Академія»,2011. – 336с. – (серія «Альма-матер»). 4.*Астаф'єв Олександр.* Сучасні підручники з теорії літератури: канони та інновації / Олександр Астаф'єв. // Філологічні семінари. – 2008. – Вип.11. Теорія літератури у вищій школі. – С.170-175. 5.*Поліщук Ярослав.* Автентизм (спроба дефініції художнього напрямку ХХІ століття) / Ярослав Поліщук. // Філологічні семінари. – 2011. – Вип.15. Художні стилі, течії, напрями: історико-теоретичний аспект. – С.11-17. 6.*Ткаченко Анатолій.* Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник / Анатолій Ткаченко. – 2-е вид., випр.. і доповн. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448с. 7.*Українська література.* Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Освіта,2010. – 352с.